

lı görüşe göre fitre hadiste zikredilen dört gıda maddesinden biri esas alınarak ödenir. Şâfiî ve Mâlikî mezhepleriyle bazı Hanbelîler'e göre ise hadislerde geçen buğday, arpa, kuru üzüm ve hurma o devrin yaygın gıda maddeleri olup fitre bir kimsenin kendi bölgesindeki mahsulden, kendi yediği gıda maddelerinden de verilebilir. Fakihlerin çoğunluğu fitrenin sadece aynı olarak ödemesini gerekli görürken başta Ebû Hanîfe olmak üzere bazı fakihler fitrenin bu mahsullerin değeri üzerinden nakit olarak da verilebileceği görüşünü benimsemiştir. Hatta bazı Hanefî kaynaklarında, özellikle bolluk zamanlarında nakit olarak vermenin daha faziletli olacağına dikkat çekilmiş ve Hz. Peygamber'in, "Fakirleri istemekten müstağni kılın" (Dârekutnî, II, 153) meâlindeki hadisin de bu görüşü kuvvetlendirir mahiyette olduğu belirtilmiştir. Özellikle alışverişin mübâdele usulüyle değil nakitle yapıldığı çağımızda fitrenin para olarak verilmesi daha çok önem kazanmıştır.

Günümüzde fitrenin tesbiti konusunda iki ölçünün esas alınması teklif edilmiştir. 1. Hadislerde geçen yiyecek maddelerinin 1'er sâ'ının (yaklaşık 3 kg.) para cinsinden ortalamasının alınması. Bu uygulama ile ramazan ayında üzüm, hurma, buğday, arpa gibi maddelerin çeşitli kaliteleri göz önüne alınarak fitre için birçok değişik rakamın ortaya çıkması ve müslümanların bu durum karşısında tereddüde düşmesi önlenmiş olacaktır. 2. Bir fakirin ekmek ve normal bir katıkla bir günlük yiyeceğini sağlayacak meblağın tesbit edilmesi. Bu usul takip edildiği takdirde, belirlenen meblağın hadislerde adı geçen en ucuz maddenin -meselâ arpanın- bedelinden daha düşük olmaması gerekmektedir. Eğer ortaya çıkan meblağ daha fazla olursa naslara aykırılık söz konusu değildir. Çünkü fazla verilen miktar nâfile sadaka yerine geçer. İkinci teklif İmam Şâfiî'nin, herkesin ortalama olarak tükettiği yiyecek maddelerinden fitre vermesi gerektiği şeklindeki ichtihadına da uygundur (el-Üm, II, 59). Bu iki usulün yanında, fitre miktarını belirlemede mükellefin şahsen veya aile olarak günlük gıda tüketim ortalamasının ölçü alınıp hadislerde zikredilen en ucuz maddenin bedelinden de aşağı düşmeyecek şekilde bir miktar tesbitine gidilmesi de mümkün olabilir. Yemin kefaretiyle ilgili olarak Kur'an-ı Kerim'de, "ailenize yedirdi-

ğiniz yemeğin orta hallisinden on fakire yedirmek" ifadesinin yer aldığı (el-Mâide 5/89), bazı fakihlerin fitrenin mükellefin kendi yediğinden verilmesini uygun gördükleri (İbn Rüşd, I, 255), hadiste de daha çok o dönemin temel ve yaygın gıda maddelerinin zikredildiği göz önünde bulundurulursa bu son usule göre yapılacak bir miktar tesbiti de yanlış olmaz.

Fitre vermekle mükellef olanların fitre almaları fakihlerin çoğunluğuna göre câiz değildir. Ayrıca mükellefin fakir olsalar bile anne, baba, dede, nine gibi usulü ile çocukları ve torunları gibi fûrûna ve kânsına fitre vermesi câiz görülmemiştir. Çünkü sadakayı bakmakla yükümlü buldukları kimselere vererek kendileri için dolaylı bir menfaat sağlamış olurlar. Öte yandan fitrenin zimmî statüsünde olmayan gayri müslim fakirlere verilemeyeceğinde ittifak vardır. Zimmîlere gelince İmam Şâfiî, Mâlik, Ahmed b. Hanbel, Ebû Sevr ve Leys gibi müctehidlerden oluşan cumhûra göre bunlara da fitre verilmez. Ebû Hanîfe ve İmam Muhammed gibi müctehidlere, Seyyid Sâbık ve Yûsuf el-Kardâvî gibi çağdaş âlimlere göre ise fakir zimmîlere fitre verilmesinde bir mahzur yoktur. Kur'an'da **müellefe-i kulûb**'a zekâtın pay ayrıldığı (et-Tevbe 9/60), müslümanlarla fiilî savaşı ve çekişme içinde olmayan muhaliflere iyilik yapmanın yasaklanmadığı (el-Mümtehin 60/8) göz önünde bulundurulursa ikinci görüşün İslâm'ın genel ilke ve amaçlarına daha uygun olduğu söylenebilir.

İslâm âlimlerinin genel kabulüne göre, fitre verecek kimselerin zekâta olduğu gibi öncelikle buldukları yerdeki fakirlerden ve fitre verilmesi câiz olan akrabalarından başlamaları daha uygundur. Fitre verilecek kişilerden dindar ve güzel ahlâklı olanlarının tercih edilmesi mümkün olduğu gibi bu konuda yoksulluk derecesi de ölçü alınabilir. Diğer taraftan fitre bir kişiye de verilebilir, birkaç kişi arasında da bölüştürülebilir. Bununla birlikte fitrenin bir ihtiyacı karşılayacak miktarda olmasına da özen gösterilmelidir. Ayrıca bir ailenin fitrelerinin tamamını bir fakire vermesi câiz olduğu gibi birkaç fakire bölüştürülmesi de mümkündür. Fitre fakirlerin dışında borçlular, yolda kalanlar, kalpleri İslâm'a ısındırılmak istenenler gibi zekâtın verileceği yerler olarak Kur'an'da belirtilen (et-Tevbe 9/60) diğer kimselere de verilebilir.

BİBLİYOGRAFYA:

Lisânü'l-⁵Arab, "ftr" md.; *Müsned*, II, 277, 501; V, 432; *Dârimî*, "Zekât", 18; *Buhârî*, "Zekât", 18, 74; *Müslim*, "Zekât", 12, 15; *Ibn Mâce*, "Zekât", 21; *Ebû Dâvûd*, "Zekât", 17-20; *Nesâî*, "Zekât", 30-46; *Dârekutnî*, *es-Sünen*, Beyrut, ts. (Âlemü'l-kütüb), II, 153; *Mâlik b. Enes*, *el-Müdevvenetü'l-kübrâ*, Kahire 1321, II, 118, 119; *Şâfiî*, *el-Üm*, II, 59; *Serahsî*, *el-Mebsû*, III, 102, 103, 108, 109; *Kâsânî*, *Bedâ'î*, II, 49; *Ibn Rüşd*, *Bidâyetü'l-müctehid*, I, 253-256; *Mutarrazî*, *el-Mugrib ft tertibi'l-mu'rib*, Beyrut, ts. (Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî), s. 362-363; *Ibn Kudâme*, *el-Mugnî*, II, 645 vd.; *Ibn Hacer*, *Fethu'l-bârî*, Beyrut, ts. (Dârü'l-Ma'rife), IV, 112; *Aynî*, *Ümde'tü'l-kârî*, İstanbul 1308, I, 471; *İbnü'l-Hümâm*, *Fethu'l-kâdir* (Kahire), II, 39; *Abdurrahman Şeyhizâde*, *Mecma'u'l-enhür*, İstanbul 1321, I, 229; *Şevkânî*, *Neylül-evâr*, Kahire 1357, IV, 195; *Ibn Âbidîn*, *Reddül-muhtâr*, İstanbul 1303, III, 99, 106, 108; *Seyyid Sâbık*, *Fıkhü's-sünne*, Beyrut 1969, I, 415; *Yûsuf el-Kardâvî*, *Fıkhü'z-zekât*, Beyrut 1389/1969, II, 950, 957; *Hüseyin b. Ali es-Sadâ*, *Zekâtü'l-fitr*, Küveyt 1404/1984.

YUNUS VEHBİ YAVUZ

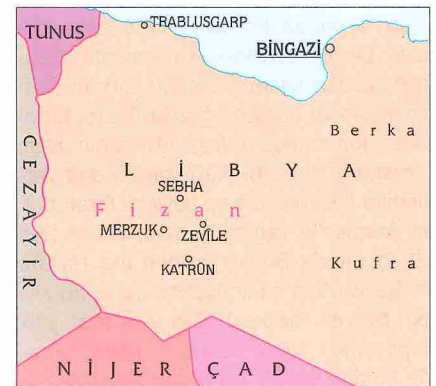
FİZAN

(فزان)

Libya'da bir idarî bölge.

Libya'nın güneyinde yer alan ve ülkeyi meydana getiren üç bölgeden (diğer ikisi Trablus, Berka) biri olan Fizan (Fezzân, Romalılar buraya Phasania derlerdi) riyayete göre adını Fezzân b. Hâm b. Nuh'tan alır (Yâkût, II, 295). 1969'a kadar Fizan vilâyeti, bu tarihten itibaren el-Muhâfazâtü'l-cenûbiyye olarak adlandırılan bölge, deniz seviyesinden 200-500 m. yükseklikte ve yaklaşık 570.000 km² genişliğinde olup % 95'i çöllerle kaplıdır. Bölgenin merkezi Sebha (1990'da 76.121 nüfus), diğer şehirleri Merzuk (42.294) ve Katrûn'dur.

Fizan

Bölgenin kuzeyinde kalker, kum taşı ve bazaltlı platolar yükselir; orta ve güney kısımlarında ise kalkerli yaylalar vardır. Son derece az yağmur düşen Fizan'da sert kara iklimi hâkimdir. Vahaların yaygın olduğu bölgede vadiler boyunca yeşillikler görülür. Tarım kuyu sularıyla yapılır. Hurma bölgenin başlıca ürünüdür.

Vahalarda yaşayan Fizan halkının büyük kısmı göçbedir ve hayvancılıkla uğraşır. Yerleşik olanların bir kısmı tarım, bir kısmı da ticaretle meşgul olur. Sudan'dan Akdeniz'e ulaşan en kısa ticaret yolu üzerinde bulunması dolayısıyla Fizan tarih boyunca önemli bir ticarî bölge olmuştur. En önemli ticaret merkezleri Zevile, Trâgen ve Merzuk'tur. Bu yoldan başta köle olmak üzere fildişi, bakır, deve kuşu tüyü ve kürk gibi mallar Akdeniz limanlarına taşınıyordu. Fizan ise sadece hurma ve karbonat ihrac ediyordu. Avrupa'nın cam, tekstil ve metal ürünleriyle ilaç ve baharat gibi malları yine aynı yolla Afrika'ya gönderiliyordu. 1959'dan sonra Fizan'da da petrol bulunmasıyla bölge gelişmeye başlamıştır.

Fizan'ın tarihi çok eskilere dayanır. Arkeolojik kazılarla ortaya çıkarılan Yontmataş ve Yenitaş devirlerine ait eserlerden Fizan'ın önemli bir yerleşim merkezi olduğu anlaşılmakla birlikte burada yaşayan topluluklar hakkında fazla bilgi yoktur. Herodotos'un verdiği bilgilere göre o dönemde Fizan'ın yerlilerine Garamentler denilmekteydi. Beyaz Berberiler'le siyah Negrolar'ın karışımından oluşan Garament topluluğu Romalılar döneminde de varlığını korudu. Bölgeyi hâkimiyeti altına almak isteyen Roma kralları Cornelius Balbus milâttan önce 20-19'da ve Valerius Festus 69-70'te Fizan üzerine çeşitli seferler düzenlediler. Bu seferler sonrasında Roma hâkimiyeti tamamen tesis edilememiş olsa da Fizan artık Roma nüfuzuna girmişti. Bundan dolayı Garamentler güney komşuları Etiyopyalılar'a karşı düzenlenen seferlerde Romalılar'a destek verdiler. Fizan'da Romalılar'dan kalan tek eser Cerme şehrindeki mozodir. Coğrafi şartları sebebiyle uzun süre bağımsız kalan ve ihmale uğrayan Fizan, Emevîler döneminde Kuzey Afrika'nın fethi sırasında Ukbe b. Nâfi' tarafından fethedildi (46/666-67) ve böylece Fizan halkı Araplar'la tanışmış oldu. Bölge 306 (918) yılında Berberiler'den İbn Hattâb el-Hevârî'nin hâkimiyetine geçti. Bu aile bir ticaret merkezi olan Zevile'ye yerleşti ve XII. yüzyıl başlarına kadar burada hüküm sürdü. Bu dönemde Fizan su-

lama sistemleri, camileri ve hâmmalarıyla önemli bir gelişme gösterdi. 1190'da Mısır'dan gelen Eyyübî kumandanlarından Şerefeddin Karakuş Benî Hattâb hâkimiyetine son verdi. Fakat bir müddet sonra Fizan Kânim Sultanlığı'nın kontrolü altına girdi. Kânim hükümdarları burayı Trâgen'de oturan bir hâkim vasıtasıyla idare ettiler. XVI. yüzyıl başlarındaki Bornu-Kânim savaşlarının ardından hâkimiyet Fas asıllı Evlâd-ı Muhammed sülâlesine geçti. Bugünkü Merzuk'u kurarak merkez yapan evlâd-ı Muhammed döneminde Fizan'ın İslâmlaşması ve Araplaşmasında önemli ilerlemeler kaydedildi.

Hasan el-Vezzân (ez-Zeyyâtî), XVI. yüzyılın başlarında Fizan'ı gelişmiş meskûn bir bölge olarak tarif eder ve burada büyük köşkler bulunduğunu, pek çok köyü olduğunu anlatır. Ayrıca Fizan halkının sahip bulunduğu hurmalıklar sayesinde zengin kimselerden oluştuğunu belirtir. Buranın birinci derecede bir kadî mesabesinde olan emir tarafından yönetildiğini kaydeder (*Vasfû İfrîkiyye*, II, 146-147).

XVI. yüzyıl başlarından itibaren Kuzey Afrika'yı fethetmeye başlayan Osmanlılar 1551'de Trablusgarp'ı ele geçirerek eyalet haline getirdiler ve Fizan da bu eyalete bağlı bir sancak olarak teşkilâtlandırıldı. Fakat Fizan bölgesine hâkim olan evlâd-ı Muhammed sülâlesi bağımsızlığını korumak için zaman zaman Trablusgarp'taki yönetime karşı mücadelesini sürdürdü. Trablusgarp beylerbeyiliği tarafından baskı altına alınan Fizan yöneticileri vergilerini düzenli biçimde vermek şartıyla iç işlerinde serbest bırakıldılar. Yenice'i ileri gelenlerinden Karamanlı Ahmed Bey'in 1711'de Trablusgarp yönetimini ele geçirmesi ve Sultan III. Ahmed'den beylerbeyilik pâyesini alarak otoritesini meşrûlaştırmasıyla evlâd-ı Muhammed'in hüküm sürdüğü Fizan Karamanlı yönetimine tâbi oldu. 1835 yılına kadar Trablusgarp'ı elinde bulunduran Karamanlı sülâlesi vergi alamadığı zamanlar Fizan üzerine askerî seferler düzenlediyse de (1716, 1718, 1732, 1811) bölgeyi tam olarak kontrol altına alamadı. XVIII. yüzyılın ikinci yarısında vergilerin muntazam olarak verilmesi, evlâd-ı Muhammed ile Karamanlılar arasında ilişkilerin düzelmesine vesile oldu. Abdülcelîl başkanlığındaki evlâd-ı Süleyman kabilesi 1831'de evlâd-ı Muhammed'i yenerek Fizan'ı ele geçirdi. Bu arada Trablusgarp'taki Karamanlı hâkimiyeti iyice zayıflamış, idare vergi toplayamaz ve borçlarını ödeyemez hale gel-

mişti. Bu fırsattan faydalanan evlâd-ı Süleyman kabilesi Trablusgarp yönetimine karşı isyan etti. Bölgedeki iç karışıklıkların Fransızlar'ın müdahalesine yol açacağından endişe eden Bâbüâlî, 1835'te Karamanlı yönetimine son vererek Mustafa Necib Paşa'yı Trablusgarp valiliğine gönderdi. Ancak Fizan'da Osmanlı otoritesinin yeniden tesisi, 1838'de tayin edilen Aşkar Ali Paşa ile mümkün olabildi. Ali Paşa, Fizan'ı kontrol eden evlâd-ı Süleyman'ın reisi Abdülcelîl'i Mısır'a yakınlarında büyük bir yenilgiye uğrattı (1839). Abdülcelîl bundan sonra gerilla taktiği uygulayarak Osmanlı yönetimine karşı faaliyetlerini sürdürdü. Ancak 1842 Mayısında Sirt taraflarında yakalanarak kardeşleriyle birlikte idam edildi. Abdülcelîl'in öldürülmesiyle Fizan evlâd-ı Süleyman'ın kontrolünden çıktı ve Trablusgarp'a bağlı bir kaza haline getirildi (1842). Evlâd-ı Süleyman kabilesi de Kânim'e sürüldü.

1842'de merkezi Merzuk olmak üzere kurulan Fizan kazası 1860'larda yapılan düzenleme ile Trablusgarp'a bağlı bir sancak statüsü kazandı. XIX. yüzyılın ikinci yarısında nüfusu 5000'e kadar ulaşan Merzuk, Bornu-Merzuk-Trablusgarp arasında gerçekleşen Sahrâ ticareti sayesinde canlılığını koruyabildi.

1869'da bölgeyi ziyaret eden Alman araştırmacısı Nachtigal, Merzuk'ta 300 kadar Osmanlı askerinin bulunduğunu, mutasarrıfın idarî işleri tercüman aracılığı ile yürüttüğünü, kolera, frengi ve çiçek hastalığının yaygınlığı sebebiyle nüfusun giderek azaldığını belirtir (Le Gall, s. 118-119). Sınırlı sayıda askerle bölgede karışıklığı önleyen Osmanlı yöneticileri, ticarî hayatın devamını sağlayarak bölge tâcirlerinin de etkisiyle devletin nüfuzunu Bornu'ya kadar yaymayı başardılar. Fransızlar'ın Sahrâ ticaretinin yönünü Trablusgarp'tan Cezayir'e çevirmeye çalışmalarına karşılık Osmanlılar ticarî vergileri % 12'den % 2'ye indirerek Sahrâ ticaretinin Cezayir'e yönelmesini önlediler (1862). Bölgenin önemli yerleşim merkezlerinden olan ve Sahrâ ticaretinde etkili rol oynayan Gât'in 1875'te Osmanlı topraklarına katılarak kaza statüsü kazanması Fizan'daki Osmanlı varlığını kuvvetlendirmiştir. Mustafa Fâik Paşa'nın Fizan mutasarrıflığı döneminde (1879-1885) devletin bölgedeki etkisi daha da artmıştır. Yörenin kuvvetli kabilelerinden Azger Tuaregleri'ni kontrol altında tutmak için Gât'tan sonra en önemli Tuareg pazar yeri olan Canet'te Azger Tuareg kazası teşkil edil-

miş ve kaymakamlığına da adı geçen kabilenin reisi getirilmiştir.

Fizan'daki Osmanlı hâkimiyeti, 1911'de vuku bulan İtalyan saldırısına kadar ciddi bir güçlüklerle karşılaşmadan devam etmiştir. Bunda, Fransızlar'ın yoğun çabaları ve 1880'lerden itibaren ardına gelen teşebbüslerine rağmen Sudan-Sahrâ ticaretinin Fizan-Trablusgarp güzergâhından ayrılmamasını sağlamanın da büyük rolü olmuştur. Özellikle fildişi, altın tozu, deve kuşu tüyü, deri, bal mumu ve köle ihracına karşılık silah, cephane, kâğıt, giyecek eşyası, pamuklu kumaş, çay ve şeker gibi mâmul malların ithaline dayalı olarak gerçekleştirilen Sahrâ ticareti Fizan ve Trablusgarp halkının önemli geçim kaynağı idi. Bu sebeple Fizan'da Osmanlı hâkimiyetinin tesis ve devamında tüccarların önemli katkısı olmuştur.

II. Abdülhamid döneminin son yıllarında Fizan Jön Türkler'in sürgün yeri olarak kullanıldı. Zamanla bunlara memuriyet kisvesi altında sürgüne gönderilen bazı görevli ve subaylar da eklenince Fizan ve onun bağlı bulunduğu Trablusgarp vilâyetinde modern okullarda yetiştirilmiş, yeni fikirlerle ve milliyetçiliğe eğitilmiş bulunan etkili bir Türk grubu oluştu. 1896'da Trablusgarp kumandanı ve vali vekili olan Receb Paşa'nın siyasî sürgün ve mahkûmlara iyi muamele etmesi, onların görüşlerine değer vermesi, Trablus ve Fizan bölgelerinin yönetiminde Jön Türk nüfuz ve tesirinin artmasına vesile oldu. Fizan'ın güney ve batı sınırlarında artan Fransız nüfuzuna karşı verilen aktif mücadelede Jön Türkler'in önemli katkısı olmuştur (Çaycı, *Büyük Sahra'da Türk-Fransız Rekabeti [1858-1911]*, s. 143-146). Fizan'a sürülen Jön Türkler'den birkaçının mezarı Merzuk'ta bulunmaktadır. 1906 yılında, Merzuk'un batısında bulunan ve Fizan-Cezayir arasında bir sınır kasabası olan Gât kaymakamlığına Jön Türkler'den Kolağası Abdülkadir Câmî Bey tayin edilmiştir.

Trablusgarp'ın İtalyanlar'ın saldırısına uğramasından (5 Ekim 1911) sonra Osmanlı Devleti ile İtalya arasında imzalanan Uşi Antlaşması ile (19 Ekim 1912) bölgedeki Osmanlı hâkimiyeti sona erdi. İtalyanlar Trablusgarp'ı ele geçirmekle beraber Fizan'a ancak Ağustos 1914'te girebildiler; fakat Senûsî direnişi ve I. Dünya Savaşı yüzünden geri çekilmek zorunda kaldılar. Nihayet 1930'da faşist general Graziani kumandasında bölgeye gelen İtalyanlar Fizan'ı yeniden işgal

ettiler. 1942'ye kadar İtalyan idaresinde kalan Fizan, bu defa güneyden gelen General Leclerc kumandasındaki Fransızlar'ın işgaline uğradı (Aralık 1942). Fransızlar 7 Ocak 1943'te Merzuk'u, daha sonra Sebha'yı ele geçirerek Tunus'ta Montgomery kumandasındaki İngiliz Sekizinci Ordusu ile birleştirdiler. Ocak 1943'te imzalanan İngiliz-Fransız antlaşmasıyla Fizan Fransız idaresi altına girdi.

24 Aralık 1951'de Muhammed İdrîs es-Senûsî liderliğinde kurulan Libya Birleşik Krallığı'nda Fizan üç otonom bölgeden biri oldu. Libya ve Fransa arasında Ağustos 1955'te yapılan antlaşma gereğince Fransızlar Gât ve Gadâmes'ten sonra Fizan'ı da terkettiler. Eylül 1969'da iş başına gelen ihtilâl hükümeti Trablus'un adını el-Muhâfazâtü'l-garbiyye, Berka'nın adını el-Muhâfazâtü's-şarkıyye ve Fizan'ınkini de el-Muhâfazâtü'l-cenûbiyye olarak değiştirdi.

BİBLİYOGRAFYA :

İdrîsî, *Şifâtü'l-Mağrib*, s. 32, 35, 37; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân* (nşr. Ferîd Abdülazîz el-Cündî), Beyrut 1410/1990, IV, 295; Himyerî, *er-Ravzü'l-mi'âr*, s. 440; Vezzân ez-Zeyyâfî, *Vaşfü İfrîkyye*, II, 146-147; Aziz Samih İlater, *Şimalî Afrîkada Türkler*, İstanbul 1937, II, 238-256; J. Lethielleux, 3. *Le Fezzan, ses jardins, ses palmiers: Notes d'ethnographie et d'histoire*, Tunus 1948, tür.yer.; a.m.f., "Le Fezzan", *IBLA*, IX/34 (1946), s. 185-208; Celâl Tefvîk Karasapan, *Libya, Trablusgarp, Bingazi ve Fizan*, Ankara 1960, tür.yer.; Abdurrahman Çaycı, *Büyük Sahra'da Türk-Fransız Rekabeti (1858-1911)*, Erzurum 1970, tür.yer.; a.m.f., "Türk Sahra Politikasını Açıklayan Bir Belge ve Fizan Kaymakamına Verilen Tâlimat", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, sy. 13, İstanbul 1968, s. 28-34; Tâhir Ahmed ez-Zâvî, *Târîhu'l-fethî'l-'Arabî ft Libyâ*, Beyrut 1972, s. 115-118; Ettore Rossî, *Libyâ minzû'l-fethî'l-'Arabî hattâ sene 1911* (trc. Halîfe M. et-Telîsî), Beyrut 1394/1974, bk. İndeks; İ. Metin Kunt, *Sancaktan Eyâlete (1550-1650)*, İstanbul 1978, s. 177; M. Milburn, "Socio-Economic Change Among the Fezzan Tuareg since 1800", *Social-Economic Development of Libya* (ed. E. G. H. Joffe — K. S. McLachlan), Kent 1982, s. 175-188; Mahmûd Şit Hattâb, *Kâdetü'l-fethî'l-Mağribî'l-'Arabî*, Beyrut 1404/1984, I, 14, 90, 99, 100, 117, 129-130; II, 289-292, 295, 298, 299, 301; Michel F. Le Gall, *Pashas, Bedouins and Notables: Ottoman Administration in Tripoli and Benghazi, 1881-1902* (Ph. D. Thesis, 1986), Princeton University, s. 115-179; İbrahim Temo'nun *İttihad ve Terakkî Anıları*, İstanbul 1987, s. 198-204; Tadeusz Lewicki, "Le rôle du Sahara et des sahariens dans les relations entre le nord et le sud", *Histoire générale de l'Afrique*, Paris 1990, I, 313-321; *The Middle East and North Africa 1993*, London 1993, s. 661-675; *Kâmûsü'l-a'lâm*, V, 3408-3410; Ewald Banse, "Fizan", *IA*, IV, 670-672; J. Despois, "Fazzân", *El'* (İng.), II, 875-877.

FLEISCHER, Heinrich Leberecht

(1801-1888)

Alman şarkiyatçısı.

21 Şubat 1801'de Saksonya Krallığı'na bağlı Schandau kasabasında dünyaya geldi. 1814 yılında Bautzen'de kolejle başladı. 1819-1824 yılları arasında Leipzig Üniversitesi'nde ilâhiyat tahsil etti. Ardından 1824-1828 yıllarında Paris'te Arapça, Farsça ve Türkçe okudu. 1831'de Saksonya'nın başşehri Dresden'de bulunan Kreuzschule yüksek ruhban okulunda profesör oldu. 1835'te Leipzig Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde, 1840'tan itibaren de aynı üniversitenin Felsefe Fakültesi'nde Şark dilleri profesörlüğü yaptı; onun faaliyetleriyle bu üniversite Arap dili ve edebiyatı alanında öncü durumuna geldi. Fleischer, Paris'teki Société Asiatique ve Londra'daki Royal Asiatic Society örnek alınarak 1845 yılında Almanya'da kurulan Deutsche Morgenländische Gesellschaft'ın en müteşebbis ve faal üyelerinden biriydi. Onun teşkilâtçılık sahasındaki özel yeteneği sayesinde bu meşhur kuruluşun ilerideki semereli çalışmalarına sağlam bir temel atılabildi. Fleischer daha çok neşir çalışmalarına dikkat harcadı; gerek cemiyetin yayını olan *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft*'in (ZDMG), gerekse "Abhandlungen für die Kunde des Morgenlandes" (AKM) adı altında çıkarılan eserler dizisinin ve özellikle de Arap dilciliğine ilişkin münferit eserlerin yayımlanmasında hizmeti büyüktür. Bu arada M. Amaris'in *Biblioteca Arabo-Sicula*'sı, Wüstenfeld'in Kutbüddin en-Nehrevâlî'ye ait *el-İ'lâm bi-a'lâmî Beytillâhî'l-Harâm* ve Yâkût el-Hamevî'ye ait *Mu'cemü'l-büldân*, Flügel'in Müberred'e ait *el-Kâmil* ve Tornberg'in İbnü'l-Nedîm'e ait *el-Fihrist*, Wright'in İbnü'l-Esir'e ait *el-Kâmil* adlı eserlerinin neşirleri hakkında mütalaa ve tenkitlerde bulunmuştur. Kendisine ait *Beiträge zur arabischen Sprachkunde*'de hocası De Sacy'nin *Grammaire arabe*'ını ele alarak köklü değişikliklerle yeniden düzenledi. Çağdaş birçok şarkiyatçının aksine Fleischer Arap dilciliğinin temellerini klasik Arap gramercilerinin attığını savunmuş, ancak onların kurdukları nazariyelerin modern dilcilik anlayışına uymadığını da kabûl ederek Arapça'nın cümle bilgisini geliştiren Ewald'ın bu hususta vardığı sonuçları bütünüyle benimsemiş ve onu takdir etmiştir.